

Т. І. Олійник,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0003-1224-3790

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.10.69

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Т. Олійник,

Ph.D, associate professor of economics, entrepreneurship and enterprise management,
National University Oles Honchar, Dnipro

METHODICAL ASPECTS OF ECONOMIC SAFETY ASSESSMENT OF ENTERPRISES IN MARKET CONDITIONS

На основі проведеного аналітичного дослідження виявлено, що питання оцінки економічної безпеки підприємств має практичну значимість і цінність. Саме результати оцінки є основою вироблення заходів управління впливу щодо стабілізації діяльності підприємства, і чим достовірною та своєчасною буде оцінка економічної безпеки, тим більш обґрунтованими й ефективними будуть заходи з її забезпечення. Окреслені фактори впливу на проведення оцінки економічної безпеки підприємств надають змогу констатувати нагальність проведення оцінки всього комплексу ризиків і загроз економічній безпеці з метою їх нівелювання та подальшого врахування під час розробки стратегії сталого розвитку підприємств у сучасних умовах господарювання. У виконанні цієї мети, оперуючи теоретичним підходом, виокремленні основні групи загроз щодо виявлення їх впливу на систему економічної безпеки сучасного підприємства, де особливому моніторингу підлягають ознаки таких загроз за їх класифікаційним складом. Встановлено, що оцінка економічної безпеки не повинна зводитись до жорстких протиставлень, необхідні комбіновані підходи, що включають формалізовані і неформалізовані методи оцінки функціонування підприємств, направлені на погодження змін внутрішніх чинників зі змінами зовнішнього середовища.

The activity of any enterprise in today's economic environment is impossible without the analysis of internal and external threats and the associated risks to its economic security. On the basis of the analytical research it is revealed that the economic activity of enterprises is influenced by many factors that need to be identified, systematized and taken into account when conducting the economic safety assessment of the enterprise, so the question of assessing the economic security of enterprises is of practical importance and value. It is the results of the assessment that underpin the development of measures of managerial influence to stabilize the activity of the enterprise, and the more reliable and timely will be the assessment of economic security, the more reasonable and effective will be measures to ensure it. The classification of economic threats by the scope and nature of the occurrence, the objects of encroachment, the magnitude of losses and the degree of probability of their occurrence in the time interval are the main factors of influence in the system of assessing the level of economic security of the enterprise. Outlined factors of influence in carrying out the assessment of economic security of enterprises, makes it possible to state the urgency of assessing the whole complex of risks and threats to economic security in order to level them and to further take into account when developing a strategy for sustainable development of enterprises in modern conditions of management. In pursuit of this goal, using the theoretical approach, the main groups of threats are identified in identifying their impact on the economic security system of a modern enterprise, where the signs of such threats in their classification composition are subject to special monitoring. It is established that the assessment of economic security should not be reduced to rigid oppositions, combined approaches are needed, which include formalized and non-formalized methods of assessing the functioning of enterprises aimed at reconciling changes in internal factors with changes in the environment.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, загрози економічній безпеці, моніторинг економічної безпеки, оцінка економічної безпеки.

Key words: economic security of the enterprise, threats to economic security, monitoring of economic security, evaluation of economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останніми роками економічній безпеці підприємств стали приділяти все більше уваги як у сучасній науковій літературі, так і в практичній діяльності ведення бізнесу. Різноманітність існування світових економічних ризиків загалом та в національній економіці зокрема, мають дестабілізуючий характер впливу на протікання бізнес-процесів, що передусім відображається на мікрорівні — рівні підприємств.

У жорстких ринкових умовах сьогодення підприємствам для безперервного їх функціонування, необхідний високий рівень економічного захисту від зовнішніх та внутрішніх чинників негативного впливу. Тому ефективне управління вітчизняними підприємствами, залученими в процес нестабільної сучасної ринкової економіки, потребує дієвих науково-методологічних підходів до оцінки їх власної економічної безпеки. За цих умов особливого значення набуває завдання роз-

робки комплексу оперативних та довготривалих заходів з оцінки економічної безпеки, що дозволить знизити невизначеність, попередити й нейтралізувати зовнішні і внутрішні загрози та забезпечити ефективний розвиток і конкурентоспроможність вітчизняних підприємств.

Проте оцінка економічної безпеки підприємства є одним із найменш вивчених питань, але разом з тим має суттєву практичну значимість і цінність. Саме результати оцінки є основою вироблення заходів управлінського впливу щодо стабілізації діяльності підприємства. І очевидно, чим достовірніша та своєчасна буде оцінка економічної безпеки, тим більш обґрунтованими і ефективними будуть заходи з її забезпечення. За такого підходу поточний стан національної економіки з регулярно виникаючими економічними кризами, свідчить про набуття особливої актуальності розробка прийомів оцінки загроз та механізмів підвищення економічної безпеки бізнесу підприємств, що зробить істотний вплив на їх функціонування і економічні перспективи розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження науково-методичних основ проблеми оцінки рівня економічної безпеки підприємств висвітлюються цілою плеядою вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Н.О. Бабіна, О.А. Груніна, В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, М.П. Денисенко, А.І. Донець, Н.С. Іванова, С.В. Кавун, А.А. Краснощок, А.Ю. Кретової, О.М. Ляшенко, С.Н. Мищенко, О.І. Черняк, С.М. Шкарлета та багато інших.

Не принижуючи значимість поглядів науковців на окреслену проблему, проте в основному їх наукові підходи ґрунтуються на механізмі використання кількісних методів оцінки економічної безпеки підприємств, які є дещо обмеженими в плані управлінської складової. Тому постає необхідність виявити саму природу виникнення економічних загроз та визначити управлінський вплив на неї за допомогою моніторингу алгоритмізації таких загроз, окресливши на прямих їх нейтралізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження оцінки економічної безпеки підприємства на основі факторів, які на неї впливають, та розробка напрямів нейтралізації загроз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективне функціонування будь-якого підприємства в сучасних економічних умовах господарювання, неможливе без аналізу внутрішніх і зовнішніх загроз та пов'язаних з ними ризиків його економічній безпеці. Розробка механізму попередження та нівелювання таких економічних загроз пов'язане з тим, що господарська діяльність піддається впливу безлічі факторів, які необхідно ідентифікувати, систематизувати і брати до уваги при проведенні оцінки економічної безпеки підприємства. Якщо розглядати суб'єктивну точку зору проведення аналізу економічної безпеки, то вона зводиться тільки до мікрорівня, де досліджується переважно фінансова складова діяльності підприємства, а факторний вплив макrorівня на господарські процеси не піддаються ані кількісній, ані якісній оцінці. Тому в сучасних умовах ведення господарської діяльності, головним завданням з управління підприємствами постає виявлення й оцінка всього комплексу ризиків і загроз економічній безпеці з метою їх нівелювання та подальшого врахування під час розробки стратегії власного розвитку.

Звертаючись до еволюції наукових поглядів на поняття "економічна безпека підприємства", то вона розглядалась з різних позицій свого трактування. Так, вихідне поняття економічної безпеки зазначалось як "...забезпечення умов збереження комерційної таємниці та інших таємниць підприємства" [5]. Пізніше це понят-

тя почали пов'язувати з факторним впливом внутрішнього та зовнішнього середовища як "...стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки чи економічних загроз виникаючих у внутрішньому та зовнішньому його середовищі" [8]. На сьогодні економічна безпека набуває нових ознак, і визначається як "...сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу підприємств в умовах дестабілізуючих факторів" [6], або "...захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємств від прямих або непрямих загроз" [2], що говорить про синергію у визначенні поняття "економічна безпека" та її розгляд з позицій макроекономічних чинників впливу.

Таким чином, сучасна економічна наука основними видами загроз економічній безпеці вважає інформаційну, кадрову, фінансову, техніко-технологічну. Тобто стан ефективного використання ресурсного потенціалу є основним об'єктом захисту від загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства. Звідси головною метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його сталого і максимально ефективного функціонування, забезпечення високого потенціалу розвитку бізнесу.

У виконанні цієї мети необхідно виділити основні групи загроз і виявити їх вплив на систему економічної безпеки сучасного підприємства, оперуючи теоретичними підходами, де розглядаються ознаки основних загроз у їх класифікаційному розрізі, це [1; 9]:

- за сферами виникнення (внутрішні та зовнішні);
- за об'єктами посягання (майно, інформація, технологія і т.д.);
- за природою виникнення (економічні, правові, екологічні, конкурентні);
- за величиною втрат (значні і катастрофічні);
- за ступенем ймовірності (малоймовірні, ймовірні, вірогідні);
- за часовим проміжком (близькі, віддалені).

Класифікація загроз є висхідним пунктом формування системи економічного захисту, тому системність оцінки повинна охоплювати елементний ряд показників, а саме: динамічність розвитку підприємства на основі ступеня відповідності планам, нормам, нормативам; ефективності використання ресурсів (фондовіддача, продуктивність праці, матеріаловіддача та ін.); порівняння власних бізнес-процесів з бізнес-процесами конкурентів.

Важливими складовими в системі оцінки рівня економічної безпеки є звичайно макрозагрози [11]. В цьому випадку для оцінки факторів ризику макrorівня доцільно використовувати відомий у стратегічному плануванні SWOT-аналіз, адаптований для цілей проведення досліджень, доповнюючи його політичною і технологічною складовою, соціальним аспектом та правовими і природними факторами, які мають вагомий вплив на діяльність підприємств [7]. Останні можуть виступати суттєвими обмеженнями, оскільки на сьогодні існує правова або інституційна недосконалість (невизначеність) у підприємницькій сфері. Крім того, оцінка макрозагроз може розумітися як в галузевому, так і в територіальному (регіональному) аспекті [10], для чого необхідна алгоритмічна побудова у проведенні комплексного моніторингу загроз економічній безпеці підприємства (рис. 1).

Загалом загрози галузевого аспекту зводяться до характеристики сфери функціонування підприємницької структури, а з позицій території — детермінантами виступатимуть характеристики певного регіону.

До основних елементів оцінки економічної безпеки можна віднести форму організації виробництва, економічні або господарські зв'язки, систему стимулів, управління, планування, фінансування, оподаткування, ціноутворення [3]. Найважливішими елементами госпо-

дарського механізму є суб'єкти господарювання і відносини, в які вони вступають з приводу організації виробництва і господарських зв'язків. Водночас комплексність оцінки включає основні групи, засновані на формах реалізації безпеки. Так, групи можуть бути, організаційно-правовими, соціально-економічними, техніко-технологічними, інформаційними, кадровими та ін., де результатом проведення оцінки економічної безпеки підприємства є вибір напрямів нейтралізації загроз за їх вагомістю та умовами виникнення (табл. 1).

До організаційно-правової групи входить сукупність способів, які мають вплив на організаційну структуру підприємства, на протікання бізнес-процесів у ньому, а також ряд методів прийняття управлінських рішень. Для того щоб підвищити ефективність перетворення ресурсного потенціалу в кінцевий результат діяльності, на підприємстві необхідне застосування реінжинірингу бізнес-процесів, як набір методів і прийомів, використовуваних для здійснення проектування всього господарського процесу відповідно до його стратегічних цілей. Управлінські дії своєчасного виявлення загроз та заходи їх нейтралізації, направлені на підвищення рівня економічної безпеки підприємства, це спонукатиме розвитку теоретичних основ і практичних пропозицій щодо організації комплексної оцінки загроз економічній безпеці підприємств в ринкових умовах господарювання як у рамках загальноекономічного масштабу, так і на рівні підприємства.

Особливої уваги заслуговує оцінка елементів економічного характеру діяльності підприємства, як найчисленніші. В даному разі важливим економічним елементом підприємства виступає його персонал, якість і кваліфікація якого прямо впливає на результат всієї фінансово-господарської діяльності підприємства. Необхідно відзначити і той факт, що економічну безпеку підприємства, виражену за допомогою оцінки його ліквідності та конкурентоспроможності, можна забезпечити постійно підвищуючи кваліфікацію робочого персоналу. Проявом у цьому є аналіз характерних рис персоналу, які полягають в орієнтації як на процеси підвищення ефективності виробництва, так і на заходи з мінімізації (нормування) та запобіганні втрат матеріальної складової виробничих бізнес-процесів. Останнє, виробнича складова у формі засобів праці та кваліфікаційних здібностей робітників, має невід'ємний зв'язок з оцінкою техніко-технологічного забезпечення діяльності підприємства, і включає виняткову спрямованість на результати досліджень розробок і впровадження ряду різних нововведень, які своїми експлуатаційними характеристиками дозволяють підвищити ефективність виробничих процесів підприємства з виготовлення готового продукту.

Немаловажною складовою оцінки економічної безпеки підприємства є антикризове управління, яке обумовлює кризовий стан самого підприємства з причин об'єктивного і суб'єктивного характеру [4]. Необхідність антикризового управління полягає у виведенні

Рис. 1. Алгоритм комплексного моніторингу загроз економічній безпеці підприємств

підприємства з кризи на основі розробки заходів щодо організації діяльності в режимі санаційного впливу, якщо виникнення кризової ситуації ініційоване об'єктивними причинами і відсутня можливість її подолання. Реалізуючи цей спосіб забезпечення безпеки, підприємство орієнтується на трансформаційні процеси: підвищення ефективності роботи, прискорення протікання бізнес-процесів, створення і розвиток маркетингових служб у дослідженні товарного ринку.

Загалом механізм проведення оцінки економічної безпеки підприємства потребує відповідного підходу, як мінімум із п'яти основних до неї позицій:

1. Системний аналіз — комплекс взаємопов'язаних елементів, кожен з яких може являти собою окрему систему, при цьому оцінка економічної безпеки передбачає комплексне дослідження усіх сторін функціонування підприємства. Цей підхід полягає в необхідності виділення зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства та можливості встановлення взаємозв'язків між ними.

2. Логічний підхід — представляється в структурованні управлінського рішення за кожною проблемою відповідно з поставленими цілями із обранням найбільш ефективного шляху їх вирішення. Саме логічний підхід передбачає необхідність врахування під час розробки заходів з економічної безпеки чинників невизначеності, кількісною мірою якої є ризик.

3. Процесний підхід — передбачає характеристику елементів у забезпеченні безпеки і спирається на розумінні економічної безпеки як безперервного процесу

Таблиця 1. Напрями нейтралізації загроз економічній безпеці підприємств

Фактори економічної безпеки	Вагомість загроз	Напрями нейтралізації загроз
Кадровий	Плинність кадрів, низька кваліфікаційна компетентність керівників та працівників	Підготовка та перепідготовка кадрів, створення системи надбавок за кваліфікаційний рівень
Виробничий	Високий ступінь зносу основних засобів, низький техніко-технологічний рівень виробництва, відсутність інновацій	Моральне та фізичне відновлення застарілого обладнання, впровадження новітніх технологій, раціоналізаторство
Фінансовий	Ненадійність партнерів та інвесторів бізнесу, недостатність власних оборотних засобів, низька ліквідність та платоспроможність	Оцінка фінансового стану, нормування оборотних засобів, оцінка надійності інвесторів та бізнес-партнерів
Соціально-економічний	Низька ділова репутація, порушення комерційної таємниці, «документальна» бюрократія	Виконання договірних зобов'язань, розробка системи інформаційного захисту, участь у соціальних програмах
Політично-правові	Нестабільність політичної ситуації, правові колізії ведення бізнесу	Моніторинг змін законодавства, диверсифікація виробництва

на підприємстві, що знаходиться в певному оточенні і схильному до внутрішніх змін, стабільності функціонування та створення можливостей свого розвитку. В такому випадку оцінка економічної безпеки фактично зводиться до визначення ефективності заходів щодо забезпечення безпеки підприємства.

4. Функціональний підхід — оцінка економічної безпеки підприємств проводиться в розрізі основних функціональних складових, як-от: фінансова, інтелектуальна і кадрова, техніко-технологічна, політико-правова та інформаційна. Набір функціональних сфер не є універсальним і визначається, виходячи з галузевої приналежності підприємства, стратегічних цілей та поставлених перед ним завдань. Перевагою такого підходу є те, що він дозволяє на різних етапах стратегічного розвитку підприємства показати взаємозв'язок між організаційно-економічними рішеннями у сфері економічної безпеки і змінами параметрів функціонування підприємства.

5. Ресурсний підхід — фокусує увагу на ролі ресурсів, організаційних здібностей і компетенцій в підвищенні ефективності організаційної складової у протистоянні викликам невизначеності. Тут мова йде не про традиційні ресурси, а про індивідуальні, які визначають конкурентні переваги конкретного підприємства, що дають йому можливість отримати дохід недоступний іншим суб'єктам господарювання. Привабливість ресурсного підходу в оцінці економічної безпеки пояснюється тим, що він дозволяє акцентувати увагу на внутрішньо-організаційних джерелах конкурентних переваг, використовуючи можливості швидкоплинного середовища.

Незважаючи на переваги кожного з розглянутих підходів до оцінки економічної безпеки, на практиці необхідне їх поєднання, це дозволить розширити і більш об'єктивно оцінити об'єкт дослідження.

ВИСНОВКИ

Різноманітність існування інструментарію та певних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства, дозволяють окреслити основні її вихідні параметри, які будуть характеризувати показники досягнення ефективної господарської діяльності. Однак висока мінливість зовнішнього середовища не дозволяє в повній мірі використовувати формалізовані методи прогнозування, оскільки інформація про минуле може спотворити якість прогнозів. У цьому випадку слід використовувати неформалізовані методи для прогнозування майбутнього. Джерелом інформації тут виступають знання, кваліфікація та досвід експертів. В якості можливих варіантів стану зовнішнього середовища доцільно розробити декілька сценаріїв для оцінки ділового клімату: песимістичний, оптимістичний і найбільш імовірнісний.

Отже, оцінка економічної безпеки не повинна зводитися до жорстких протиставлень, необхідні комбіновані підходи, що включають формалізовані і неформалізовані методи оцінки функціонування підприємства, направлені на погодження змін внутрішніх чинників зі змінами зовнішнього середовища. Це дозволить забезпечити конкурентоспроможність і економічну безпеку підприємств не тільки на поточний період, але й на перспективу.

Література:

1. Ілляшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ілляшенко // Актуальні проблеми економіки. — 2003. — № 3 (21). — С. 11—19.
2. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес Информ. — 1999. — № 15—16. — С. 35—37.
3. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес Информ. — 2018. — № 11—12. — С. 44—49.

4. Ковальов Д. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства / Д. Ковальов, І. Плетнікова // Економіка України. — 2001. — № 4. — С. 35—40.

5. Коженьовські Л. Управління безпекою / Л. Коженьовські // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 1. — С. 147—154.

6. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко — К.: Лібра, 2003. — 320 с.

7. Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю.Б. Кракос // Экономика, финансы и право. — 2006. — № 12. — С. 7—12.

8. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О.М. Ляшенко — Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. — 400 с.

9. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін. — Харків: ВД "ІНЖЕК", 2006. — 240 с.

10. Фоміна М.В. Проблеми економічної безпечної розвитку підприємств: теорія і практика: монографія / М.В. Фоміна — Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. — 140 с.

11. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: монографія / В.І. Франчук — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. — 440 с.

References:

1. Il'yashenko, S.N. (2003), "Components of economic security of enterprises and approaches to their assessment", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 3 (21), pp. 11—19.
2. Zabrodskij, V. and Kapustin, N. (1999), "The theoretical basis for assessing the economic security of the industry and the company", Biznes-Inform, vol. 15—16, pp. 35—37.
3. Kapustin, N. (2018), "Economic security of industry and company", Biznes-Inform, vol. 11—12, pp. 44—49.
4. Koval'ov, D. and Plietnikova, I. (2001), "Quantitative assessment of the level of economic security of the enterprise", Ekonomika Ukrainy, vol. 4, pp. 35—40.
5. Kozhen'ovski, L. (2004), "Security management", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 147—154.
6. Kozachenko, H.V. Ponomar'ov, V.P. and Liashenko, O.M. (2003), Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist' ta mekhanizm zabezpechennia, [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of providing], Libra, Kyiv, Ukraine.
7. Krakos, Ju.B. (2006), "An approach to assessing the level of the financial component of the economic security of an enterprise", Jekonomika, finansy i pravo, vol. 12, pp. 7—12.
8. Liashenko, O.M. (2011), Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva, [Conceptualization of economic security management], vyd-vo SNU im. V. Dalia, Luhans'k, Ukraine.
9. Heiets', V.M. Kyzym, M.O. and Klebanova, T.S. (2006), Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo, [Modeling of economic security: state, region, enterprise], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.
10. Fomina, M.V. (2005), Problemy ekonomichno bezpechnoho rozvytku pidpriemstv: teoriia i praktyka, [Problems of economically safe enterprise development: theory and practice], DonDUET, Donetsk, Ukraine.
11. Franchuk, V.I. (2010), Osoblyvosti orhanizatsii systemy ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh aktsionernykh tovarystv v umovakh transformatsiynoi ekonomiky, [Features of organization of the system of economic security of domestic joint-stock companies in the conditions of transformation economy], L'vivs'kyj derzhavnyj universytet vnutrishnikh sprav, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2019 р.